

DEBRECZENI ATTILA

Kazinczy ismeretlen félíves nyomtatványa a kassai *Magyar Museum* indulása előtti évből

Kritikai kiadás készítése közben a sajtó alá rendező *mindig* talál *váratlanul* valamit. Hogy mit és mikor, nem lehet tudni, de mindig így történik. Így bukkant fel Kazinczy félíves nyomtatványa is: egy levél kéziratához ragasztva található a nevezett nyomtatvány, melynek léte Váczy János levelezés-kiadásából nem derül ki.

(a szövegforrás)

A Kazinczy által Aranka Györgynek írott, 1793. január 5-i levél Váczy János általi kiadásában¹ a levélszöveg után folytatólagosan három vers következik, az első címe alatt a főszövegbe illesztve a „(Kazinczy javított példánya után.)” megjegyzés olvasható, a jegyzetben pedig pusztán a „levélhez mellékelte első költemény”-ként említődik. Hogy milyen példányról van szó, vagy hogy mi ez a melléklet, s egyáltalán miért is kell ezt itt megjegyezni, az csak akkor derül ki, ha megnézzük az autográf kéziratot, amely az OSZK Levelestárában található, Kazinczy Arankának írott levelei gyűjteményében, a 25. darabként, az 54a–58b oldalakon (ez az a kézirat, amelyet Váczy is használt, s amely akkor még Váczy jelzése szerint Gyulay Pál birtokában volt). A levélszöveg egy lapnyi (54ab), ehhez van ragasztva a kisebb, nyolcadrét lapokon található, félíves (azaz nyolc oldalnyi), eredeti oldalszámozás nélküli nyomtatvány (55a–58b), amely Kazinczy négy versét tartalmazza: *Az Esthajnalhoz* (55ab); *Prof. Szabó Dávid úrhoz* (56ab, ezt Váczy nem közli, s nem is indokolja elhagyását); *A' Tavaszhhoz* (57a–58a); *Daimonia* (58b).

A nyomtatványban mindegyik versnél van kézíratos javítás és/vagy megjegyzés, ez némileg eltérőnek tűnik a levélszöveg autográf kézírásától. Váczy János a nyomtatványon lévő kézírást is a Kazinczyénak tulajdonítja, s ez valóban alappal feltételezhető, noha nem teljesen kétségen felüli. Ha összevetjük *Az Esthajnalhoz* című vers lehúzott első szakasza fölé írt új szakasz kézírását ugyanennek a versnek egy másik lejegyzésével, amely Kazinczy korai verseinek kortárs összeírásában² található (a Baróti Szabó-verssel és *A' Tavaszhhoz* cíművel együtt), akkor rendkívüli hasonlóság tűnik szemünkbe. Ebben az összeírásban azonban csak az utolsó darabok³ származnak bizonyosan Kazinczy kezétől, melyek némi eltérést mutatnak a gyűjtemény megelőző hányadának kézírásától, ahol a szóban forgó

¹ KazLev. II. 286–289.

² Ráday-gyűjtemény, Szemere-tár/I., 11–12.

³ Ráday-gyűjtemény, Szemere-tár/I., 26–32.

versek is találhatóak. Ez a Kazinczyéra nagyon hasonlító kéz Aszalay Jánosé lehet, akiről Kazinczy is feljegyezte, hogy írása a felismerhetetlenségig az övéhez idomult.⁴ Nem zárható tehát ki, hogy a nyomtatványra is ennek a másik kéznek a lejegyzésében kerültek a javítások, de akkor vagy diktálást kell feltételeznünk, ami az aprólékos javításoknál kevésbé valószínű, vagy valamely másik forrás követését, az itteniekkel tökéletesen megegyezőt azonban nem ismerünk. Mindezek alapján, rögzítve a megítélés némi bizonytalanságát, a *feltehetően autográf* minősítés tűnik a leginkább megalapozottnak.

A levélről és a nyomtatványról készült egy nem autográf másolat is,⁵ ez két kéztől származik, a második, sötétebb tintás lejegyzés hűen regisztrálja a nyomtatványon lévő kézírást, egyértelműen jelezvén, hogy önálló nyomtatványról és (szerinte) autográf rájegyzésről van szó. Mivel a félvnyi nyomtatvány nem tartalmaz sem szerzői nevet, sem közös címet, évszámot, kiadói vagy nyomdajelzést, így céljának, jellegének, keletkezési idejének és körülményeinek megállapításához alapos filológiai vizsgálatok szükségesek.

(a nyomtatvány és a levél)

A nyomtatvány keletkezési idejének megállapításához kézenfekvő alapul vennünk a levél megírásának idejét: 1793. január 5. Ez azonban legfeljebb annyit jelent, hogy a nyomtatvány ennél korábbi kell legyen, amennyiben valóban ehhez a levélhez tartozott eredetileg is, s nem utólag, tévedésből sorolták ide (mint ez nem kevés alkalommal megtörtént más esetekben). A levél első bekezdésének utolsó tagmondata: „vedd addig ezt a Nyomtatásbeli 's rézmetszési próbát.” Ez kétségtelenül vonatkozhat a mellékelt nyomtatványra (a rézmetszet nem található a levél mellett), de egyértelmű azonosító mozzanatot nem tartalmaz, vagyis hogy ténylegesen erre vonatkozik. A levelezés adatai alapján két másik levelet találtunk, melyeknek e nyomtatvány a melléklete lehetett.

Az egyik esetben Kazinczy maga hivatkozik erre a félvre a Ráday Gedeon által 1786. november 23-án írott levélhez készített utólagos kivonatában: „A' duplász ajándék tehát a' Szabóhoz írt hendecasyllabus volt és fél árkusnyi nyomtatásban minden czimlap nélkül ezen Verseim:”, s itt három címnek üresen hagyott helyet.⁶ Vagyis pontosan emlékezett a nyomtatvány létrejöttére, de az a jegyzet írásakor nem volt a kezében, s emlékezetből nem tudta, mely verseit tartalmazta. Ez okozhatta Kazinczy tévedését, merthogy a levélben emlegetett duplász ajándék egyike bizonyosan nem lehetett e nyomtatvány, hiszen az egyrészt a Baróti-verset is tartalmazta, amit másik ajándékként külön említ, másrészt pedig 1786. október 19-én küldte el levelét Rádaynak, melynek melléklete lett volna e félv,⁷ s amelyre Ráday novemberben válaszolt, *A' Tavaszhoz és Az Esthajnalhoz* viszont egyaránt bizonyosan 1787-ben íródott, így 1786-ban még nem lehetett készen e nyomtatvány sem.

A másik levél, amely Orczy Lőrincnek szól, 1787. november 12-én kelt, s első mondata így hangzik: „Bé-mutatom Nagyságodnak azt az eggyenéhány *valamimet*, aminek ki-nyomtattatására egy két Barátim ösztönzése vetemített.”⁸ Tartalmilag és időrendileg ez

⁴ Kazinczy Ferenc: Pályám emlékezete. Sajtó alá rendezte Orbán László. Debrecen, 2009. 58–60.

⁵ MTAK. M. Irod. Lev. 4r. 37. Másolatok. IV. 1. csomó 54b–55a és 58b–60b.

⁶ KazLev. I. 118–120., a kivonat a 120. oldalon található.

⁷ KazLev. XXIII. 16–17.

⁸ KazLev. XXII. 20–21.

vonatkozhat a félíves nyomtatványra, de itt sem kétségtelen, hogy valóban arra vonatkozik, s ráadásul nem találjuk meg a levél mellett sem Váczy János kiadásában, sem az általa alapul vett kiadásokban (a kézirat pedig jelenleg nem lelhető fel).⁹ Ha mindezek alapján a nyomtatvány kéziratári helyéből indulunk ki, s el is fogadjuk, hogy az Arankához írott 1793. január 5-i levél melléklete volt, akkor még mindig ott a kérdés, hogy maga a nyomtatvány mikor készült. Merthogy a benne található versek bizonyíthatóan 1786-ban és 1787-ben keletkeztek (az utolsó dátum közöttük 1787. október 28.), vagyis csak annyi állítható az eddigiek alapján, hogy a nyomtatvány 1787 legvége és 1793 legeleje között keletkezett.

(a nyomtatvány keletkezési ideje)

A nyomtatványban található négy vers egyenként egy-egy szövegidentitás része: mindegyik szövegidentitás számos szövegforrásban létezik, melyek szövegállapotai különböznek egymástól.¹⁰ Ha egy versnek a nyomtatványban található szövegállapotát összevetjük más szövegforrások szövegállapotaival, kirajzolódik a szövegidentitás alakulástörténete, melynek jó esetben néhány pontosan datálható pontja, azaz szövegforrása is van, kijelölve így a többi időrendi helyét is. A négy szövegidentitásból három keletkezési idejét Kazinczy maga határozta meg: *Az Esthajnalhoz* (1787. október 28.); *Prof. Szabó Dávid úrhoz* (1786. október 16.); *A' Tavaszhoz* (1787. január 1.); a *Daimonia* esetében utóbb egy helyen 1786-ot, egy másik helyen pedig 1787-et adott meg. Ez utóbbinál a szövegállapotokban némi eltérést csak a két kései archiválási másolat mutat, ezeknek datálási jelentőségük szempontunkból nincsen, a negyedik forrás szövegállapota pedig tökéletesen egyezik a jelen nyomtatványéval. *A' Tavaszhoz* esetében viszont épp azért nem lehet egyértelmű megállapítást tenni a pontos időrendre nézve, mert minden forrás tartalmaz apró egyedi eltéréseket. Mindazonáltal a szövegállapot korainak tűnik, miként a Barótihoz írott versben az utolsó sor egyetlen eltérése szintén a korai időszakhoz köti a félíves nyomtatvány szövegállapotát.¹¹

Az Esthajnalhoz című vers esetében kivételesen fennmaradt az első fogalmazvány,¹² s látható, hogy a Bétsi Magyar Músa 1787. december 5-i számában,¹³ tehát nem sokkal a megírást követően közzétett szöveg – noha mutat módosulást, mégis – erősen ehhez kötődik. S ezzel a kiadott szöveggel egyezik meg – két szónyi eltérést leszámítva – a félíves nyomtatvány is. A kassai Magyar Museum első számában¹⁴ közzétett változat ezekhez képest alapvető eltéréseket mutat: teljesen új az első versszak, a keletkezési dátum a cím része lett, a második szakasz első két szava kicserélődött, miként az utolsó sorban is 'remény-fára' változott az 'ákházt', s ehhez lábjegyzet is készült. A további forrásokban már mindig ezek a megoldások szerepelnek. A félíves nyomtatványban található kézirat

⁹ A két Váczy által említett kiadás adatai: Figyelő 1881. XI., 134–135.; Régi Okiratok és Levelek Tára 1906. II., 4. sz., 95–96.

¹⁰ E fogalmakról l. *Debreczeni Attila: Csokonai költői életművének kronológiai rendje*. Bp.–Debrecen, 2012. 17–22.

¹¹ E három vers szövegállapotaik összevetése a kritikai kiadás előmunkálatain nyugszik, a szövegforrások adatainak részletezésétől itt eltekintettünk, nem lévén érdemi kronológiai szerepük.

¹² MTAK. K 642., 107a.

¹³ Bétsi Magyar Múza 1787., 767.

¹⁴ Magyar Museum, I. kötet, 1. negyed, 4.

bejegyzések pedig éppen ezeket a változtatásokat rögzítik (az eltérés mindössze egyetlen szó), vagyis a két pontosan datálható forrás (a Bétsi Magyar Músa és a Magyar Museum) szövegállapotaival lényegében egyező szövegállapotokat őrzött meg a nyomtatvány.

Ezek alapján megállapítható, hogy a félíves nyomtatvány nem keletkezhetett 1787 novembere előtt (ez persze a Kazinczy által megadott dátumból is következik), s nem keletkezhetett később 1788 júniusánál, amikor is a nyomdászhoz került a Magyar Museum első számának kézírata (a szám maga október végén jelent meg).¹⁵ Az ugyanis nehezen feltehető, hogy egy korai változatot nyomtasson ki Kazinczy azután, hogy az jelentősen átírva már megjelent a Museumban. Ez a datálás az Orczy Lőrincnek írott levél első mondatával látszik összhangban lenni, hiszen ott, mint láttuk, egy frissen elkészült nyomtatványról esik szó, de ez nem maradt fenn a levél mellett. Az Arankának írott levél mellett viszont fennmaradt, csak hogy itt meg azt nem tudjuk pontosan (s ő sem írja), hogy mi célból küldi mintegy öt év múltán e nyomtatványt, benne korai verseivel. Mindez felveti azt a kérdést, hogy egyáltalán minek is tekintsük e félíves nyomtatványt.

(a nyomtatvány jellege)

Kazinczy megjegyzései, amennyiben persze e nyomtatványra vonatkoznak, maguk sem teljesen egyértelműek. Az Aranka-levélben 'nyomtatásbeli próbát' emleget, az Orczy-levélben verseire utal némileg homályosan („egynéhány *valamimet*, aminek ki-nyomtatására egy két Barátim ösztönzése vetemített”), a Ráday-levélhez készített kivonatban ugyancsak verseire hivatkozik, melyek „fél árkusnyi nyomtatásban minden czimlap nélkül” jelentek meg. Az Aranka-levél másolatának készítője azt írja, hogy e nyomtatvány „ugy látszik – Correctur-Bogen volt”, azaz korrektúraív. Önálló aprónyomtatvány, próbanyomat, korrektúra – három lehetőség, melyek között egyértelműen választani a rendelkezésre álló kevés és bizonytalan adat alapján nincsen módunk. Az önálló aprónyomtatvány jellegét talán némileg kétségessé teszi, hogy szerző, cím, kiadói jelzés nem található rajta, a másik két változat mellett mintha több érv szólna.

Korrektúra jellegre vallanak a nyomtatásban végrehajtott változtatások, de egyrészt az nem bizonyítható, hogy ezen a példányon készültek volna a szövegjavítások, s nem csak utólag jegyezte fel itt is az eltéréseket, másrészt pedig nemcsak javítások vannak, hanem kommentárok is, amelyek inkább az archiválási célú kéziratokra emlékeztetnek, nem pedig a fogalmazvány célúakra. Mindebből persze az is következik, hogy a bejegyzések keletkezési ideje akár el is térhet a nyomtatvány keletkezési idejével kijelölt mintegy félíves időszaktól. Ha ez így lenne, akkor legfeljebb egy évvel tartjuk kitolhatóan a bejegyzések, javítások itteni rögzítésének megtörténtét, ugyanis ekkorra datálható a korai verseknek az a Ráday-gyűjteményben található összeírása, amelynek szövegváltozatával megegyezik Az *Esthajnal* 2. sorának nyomtatványbeli 'Könnyezni' alakja, eltérve így az új kezdőversszak egyéb előfordulásaitól. Igaz, ekkorra már megjelent a Magyar Museum első száma, s így fel kell tennünk, hogy ennek a (feltehetően nem Kazinczytól származó) új összeírásnak nem a Museum volt a forrása.

¹⁵ Első folyóirataink: Magyar Museum. Sajtó alá rendezte Debreczeni Attila. Debrecen, 2004. II. 50.

Ha nyomtatási próbaként értelmezzük a szóban forgó félívet, akkor azt kell felténnünk, hogy a Magyar Museum előkészítéséhez kötődött. Próbanyomatot Batsányi egy levéléhez¹⁶ mellékelve is találunk (benne kisebb Batsányi és Baróti Szabó szövegeket is olvashatunk a kiadó felhívása mellett), ez 1788 nyarán készült a kassai Ellingernél, aki akkortájt kezdte nyomdászai működését. Ekkorra azonban már eldőlt, hogy a Museum Pesten készül Trattnernél, épp Batsányi javaslatára. A Magyar Museum nyomtatásáról többszöri levélváltás maradt fenn Ráday–Kazinczy és Ráday–Batsányi viszonylatban, de annak nincs nyoma, hogy próbanyomatot készítettek volna Trattnerrel, aminthogy arról sem maradt fenn adat, hogy valamelyik kassai nyomtató készített volna ilyen célú nyomtatványt.¹⁷ Az sem állapítható meg a félíves nyomtatványról, hogy hol jelent meg, melyik nyomdából jött ki, ugyanakkor éppen a jelzések teljes hiánya szólhat a próbanyomat-jelleg mellett.

(összegzés)

A félíves nyomtatványról megnyugtató bizonyossággal csak annyi állapítható meg, hogy az 1787 novembere és 1788 tavaszának vége közötti mintegy féléves időszakban keletkezett. Jellegéről, céljáról nem állnak rendelkezésünkre megbízható információk. A nyomtatvány kézírásos bejegyzései feltehetően (de nem minden kétséget kizáróan) Kazinczytól származnak, keletkezési idejük vagy a nyomtatvány keletkezésének időszakára, vagy legfeljebb egy évvel későbbre tehető. A most megtalált nyomtatvány Kazinczy korai verseinek fontos forrását jelenti, a kassai Magyar Museum megjelenése előtti időből ilyen jellegű nyomtatott verscsoportot nem ismertünk eddig, egyedi folyóiratközlést is keveset, a későbbiekben pedig folyóirataiban jórészt fordításait jelentette meg Kazinczy. A félíves nyomtatvány itteni közreadásakor különválasztottuk magát a nyomtatott szöveget (bal oldali oszlop) és a kézírásos javításokat, bejegyzéseket (jobb oldali oszlop). Az összehasonlíthatóság céljából lábjegyzetben közöljük Váczy János és a kézirat másoló megjegyzéseit, melyekkel a forrás sajátosságait próbálták visszaadni. Eredeti cím hiányában a nyomtatvány jellegének minősítésétől leginkább tartózkodó megnevezést választottunk a szövegforrás-csoport címéül.

¹⁶ Teleki Józsefnek, 1788. november 1., MTAK. M. Irod. Lev. 2r. 2., 70.

¹⁷ A Magyar Museum kiadásának kérdéseiről, a nyomdász kiválasztása körüli levelezésről I. Első folyóirataink: Magyar Museum. Sajtó alá rendezte Debreczeni Attila. Debrecen, 2004. II. 41–49.

[Félíves nyomtatvány]

[nyomtatott szöveg]

[kéziratos javítások, bejegyzések]

AZ ESTHAJNALHOZ.

Hijába tsillogsz, Dísze az éjjeli
Menny-bóltozatnak! tsalfa reményt te rám;
Hijába bízatsz; meg-tanúltam
Mézes ígéreteid mit adnak.¹⁸

Azon örülsz é hogy szememet megint
Könnyezni látod? vagy gonoszúl talám
Bánatra vonsz ismét? – Hitetlen,
Jól tudom én mire tsal világod.¹⁹

Zokogva²⁰ térek fényed elől, oda,
Hol, tsendes árnyék' lengedezésibenn,
Sírhalmaim, halvány virágok'
Illatozási között, feküsznek. –

Im sírva²¹

Ah! nem sokára harmatos hantomonn
Fog majd ragyogni szánakozó szemed;
Majd fel-találom egyszer én-is
Hasztalanul keresett nyugalmam'.

Szerelme' kínnyát Fülemilébe költt
Lelkem, az ákházt' bánatos ágainn,
Énekli majd, – míg a' királyi
Reggel előtt szaladásnak indulsz.

remény-fám*

*Igy nevezem az ákátziát. Ennek árnyé-
kában fekszenek Hazánk sok vidékein a
temető.²²

¹⁸ Váczy János e szakasz utáni jegyzete: „E strófa áthúzza s helyette írva ez áll: [s folytatólágon közli a javított változatot].”

¹⁹ A másolatban e szakaszhoz fekete tintás jegyzés kapcsolódik, a vers mellett, 90 fokkal elforgatva: „Ez első vers-szak a nyomtatásban – mely, úgy látszik – Correctur-Bogen volt, így volt szedve: [s itt a nyomtatásban eredetileg olvasható változatot következik].”

²⁰ Váczy János a javítás tényét így jelzi: „(Zokogva: e szó áthúzza)”

²¹ A sötét tintás másoló jegyzete: „A nyomtatásban ez így volt kifejezve egy szóval: Zokogva –”

²² A sötét tintás másoló jegyzete: „nb. Ez a Kazinczy önkezeléssel írt jegyzése. Egyébiránt ezen második sorban Lelkem, reményfám bánatos ágainn – helyett a nyomtatásban ez áll: Lelkem az ákátz bánatos ágainn – sat. s az az ákátz kézzel van bele javítva Kazinczy által.” Váczy János mindössze ennyit ír e helyen (a lábjegyzet végére): „Kazinczy F. jegyzete.”

PROF. SZABÓ DÁVID ÚRHOZ,
Midőn egy Esméretlennék alagyait közlé vélem.
A' Cattulus példája szerint.

Catullus²³

Mint bánthattalak én meg úgy, Barátom,
Hogy te engemet ezzel a' tsömlést
Indító tsevegéssel öldököljél? –
Testét lepje-meg a' gonosz pokol-var,
A' tsorgó fakadékok, a' бүдös rüh;
És a' tsontokat hasgató podágra,
Mint a' gombolyag, húzza-öszve újját,
Ezzel tégedet a' ki gazdagított,
Illy' istentelen átkozott darabbal!
Ah! nem láttad-é, hogy szegény Kazinczyd
El-vesz mérgibe', majd ha olvasándja? –
Várj, várj, nem viszed ezt el; öszve gyűjtöm
A' sok Kónyit, a' nem magyar Zechentert,
'S Nyomtat Landerer a' mit hónaponként,
'S majd ha öszve-szedem Barátom őket,
Érdemlett jutalom fog érni érte.
Várd bízvást: az alatt oszolj előllem
Akár merre vezet szemed' világa,
Otsmány Vers, pökedelme Nemzetemnek!

A' TAVASZHOZ.

B. Prónay Gábor a' Posonyi Tudomány-
beli Megyében Supr. Stud. Director azt
tanácslotta hogy egy Hölty nevezetű
Német Poetát kövessék. Az ő példájára
vannak itt a' soroknak rövidségek.²⁴

A' szép Ki-kelet
Úzi a' Telet,
'S zúzos fergetegét
'S bolyongó fellegét

²³ A sötét tintás másoló jegyzete: „Előbbi lapon kijelentett gyanításomat megerősíti e szónál talált javítás; eredetileg ugyanis a typographus így szedte volt: Cattulus – s Kazinczy így javította ki Cat<t>ullus”. Váczy János közlésében nem szerepel e vers.

²⁴ A sötét tintás másoló jegyzete: „A cím és vers között álló im e jegyzést Kazinczy sajátkezűleg irta a nyomtatványra (Corrector-Bogenre).” Váczy János megjegyzés nélkül, főszöveggént közli.

Lágy lehelleti
Messze kergeti.

A' mit szemem lát,
Hosszas bánatját
A' szélnek ereszti,
Víg kedvét éleszti,
'S újjultt színre kél,
Hogy el-múlt a' Tél.

Még a' madarkák
Félénkek 's némák:
De majd nem sokára
A' Tavasz szavára
Elő-állanak
'S dalt indítanak.

Ah! a' szép Czenczi
Ide jó majd ki
Mihelyt a' ligetet
Az el-keseredett²⁵
Bús²⁶ fülemile
Jajjal tölti-bé!

A' meg
Kis²⁷

O ha majd akkor
Valamelly bokor
Mellé rejtezhetném,
'S kényemre nézhetném
Szép tekinteti
Mint kedvelteti;

'S ha a' pajkos szél
Lopvást néki kél,
'S sebes repületi
Leplét félre veti,
Szemérmes szemmel
Miként pirúl-el.

²⁵ Váczy János jegyzete: „Az el- helyett írva: A' meg-”

²⁶ Váczy János jegyzete: „Bús helyett írva: Kis”

²⁷ A sötét tintás másoló jegyzete: „E két sor a nyomtatványban így állott:

Az el-keseredett

Bús Fülemile.

Collector.

O szép Ki-kelet
Verd-el a' Telet!
'S ha Czenczi ide jő,
Szerelmet ébresztő
Leheletteddel
Szívét lágyítsd-el.

ΔAIMONIA.

A' K...ség' titkait homály
'S ált'-hathatatlan köd borítja-bé;
Ha bár a' ködből tűz tsillámlik is.
Lidértz tűz! mely a' mérész Kémlelőt
Posványra tsalja tsillogásával. –
Nem kandikáltam én ezek között,
Hogy, réstre jutván, lássam a' sarus
Hierophanta mint ad kéz-fogást,
'S bodros Xylonnyát mint övedzi-fel; –
'S azt, a' mit a' vak bábozásnak hív: –
De kandikáltam még is; bátor a'
Dágványba süllyedtt számos Kémlelők'
Sírása 's a' nagy mastyx-pattogás
Egyéb tanácsot adhatott vala.
Mentem; – 's ím' eggykor a' Thesmophores
Rám bukkan, meg-kap, 's görtsös ostorát
Nekem vonítván így szól: Esztelen!
Nem hallod é a' Süllyedők' szavát?
Nem é a' szörnyü ostor-pattogást?
Kigyók' fajzatja, szóllj, itt mit keressz!

Ezen darabom félben szakadt: nem is fo-
gom folytatni, mert nagyon neki
indúltam a' világos szóllásnak.²⁸

²⁸ A sötét tintás másoló jegyzete: „(nb. E megjegyzés Kazinczy saját kézírása a nyomtatvány leg alján.)” Váczy János megjegyzés nélkül, főszöveggént közli.